

i trosków, które dopełniając Woli MONARCHY,
dla ich dobra położycie.

*Zagajenie Sessyi publicznej Uniwersytetu przy
końcu roku Szkolnego Nauk dnia 28. Czerwca
r. 1808. v. s.*

Obchodząc dziś zakończenie rocznych prac i obowiązków Szkolnych, stawiamy się Powszechności krajowej w dwojakiej postaci, jako Zgromadzenie uczące, i jako sprawujące ważną część rządu krajowego przez Zwierzchność nad wszystkimi Ustanowieniami Szkolnymi: nosimy więc na sobie i obowiązki osobiste jako Nauczyciele, i obowiązki wspólne Zgromadzenia: pierwsze każdy usprawiedliwia korzyściami ze swojej Nauki odniesionemi przez Uczniów: sprawiamy się zaś z drugich przez porządek i pożytki Nauk w Szkołach krajowych, przez obmyślane pomocy, i usuwane przeszkody do pomyślnego szerzenia światła Nauk udzielanego w miarę potrzeby dla każdej klasy mieszkańców. Nie będzie więc od rzeczy przebiedz szybko uwagą cały roku upłynionego przeciąg, i widzieć co w tym wielkim zawodzie przybyło pożytecznego złożonych naszych prac, starań, i zabiegów.

Pierwsze początki Instrukcyi powszechnej ludu nabywają się w Szkołach parafijalnych. Poznanie stanu terażniejszego tych Szkół w celu ich pomnożenia i urządzenia jednostajnie, zajęło troskli-

wość Uniwersytetu. Wezwani są przez rozpisane listy Arcy-Biskupi i Biskupi tak Rkatolickiego jako Grecko-Rossyjskiego Kościoła, nadto Zwierzchności różnych religijnych Wyznań: i już od nich dane są Plebanom i Przełożonym duchownym zlecenia do zbierania i przesyłania Uniwersytetowi wszystkich potrzebnych wiadomości o Szkołach tego rodzaju, o ich funduszach, i topograficznem położeniu wedle podanych zagadnień; żeby założone już takowe Szkolki podnieść, wesprzeć, i urządzić; pomyśleć o założeniu niedostawających, opatrzyć je potrzebnemi książkami, poddać bliższemu dozorowi Szkół wyższych: i jako pierwsze ogniwo połączyć z planem ogólnym Instrukcyi krajowej. Tę troskliwość poparł Uniwersytet potrzebnym przykładem, kiedy przy wszystkich Probostwach i Kościołach z daru Monarchy na siebie spadłych, Szkoły parafijalne założył, i funduszem dostatecznym opatrzył. A chcąc jeszcze liczną bardzo klasę ludu Żydowskiego z językiem krajowym oswoić, usposobić ją do czytania dzieł polskich; otworzona jest dla tego ludu nakładem Uniwersytetu w Wilnie Szkoła początkowego czytania i pisanania w tym języku.

W Szkołach powiatowych i Gimnazyach za staraniem wyznaczonego Komitetu Szkolnego obstrzona została straż obyczajów i Religji, wyluszczone obowiązki Kapłanów szkolnych, uważanych jako bliższych stróżów obyczajności, i jako Nauczycieli prawd ewangelicznych. Tamże sprosławany porządek nauk, obmyślone skuteczniejsze

pomocy do gruntuńszej nauki języka łacińskiego, uchwalone zaprowadzenie języka greckiego przy Gimnazyach, wreszcie przepisany porządek uczenia się języków zagranicznych. Sztuki niektóre gimnastyczne w Wilnie zaprowadzone. Do liczby Szkół Akademickich, najlepiej dotąd Instrukeyi usługujących przybyły nowo zaprowadzone w Kownie, dopełnione Nauczycielami Świsłockie, wszystkie zaś oczyszczone albo od zawodzących publiczność Osób, albo nie budujących Młódź przykładem spraw i postępów. Zgola przedsięwzięte są środki potrzebnej karności, zaręczając wszystko dla pilnych, przykładnych i zdatnych; a nie nie zostawując dla opuszczających się i niesposobnych: bo stan Nauczycielski być powinien zbiorem samych tylko ludzi zdatnych, pracowitych, i świętością swego powołania przejętych: wszystkim innym wstęp do tego stanu być powinien zamknięty na zawsze. — Rozesłanym do Szkół Wizytatorom dane są zalecenia ściągające się do powiększenia i wsparcia Szkół Akademickich, i do zniszczenia zawodu w wielu Szkołach Zgromadzeniom zakonnym oddanych. Nadto użyte są wszystkie w mocy Uniwersytetu sposoby na dźwignienie nachylonej do upadku Instrukeyi publicznej w Szkołach Gubernij Białoruskich. Zeby zaś zapewnić w Szkołach Powiatowych i Gimnazyach nie tylko ciągłą poprawę ale coraz doskonalszą usługę w szerzeniu światła i przykładnych obyczajów, obrócone są szczególniejsze starania na pilnowanie i sposobienie Kandydatów, jako przyszłych Nauczycielów

publicznych. Opisany jest ściślejszemi prawidłami wybór Młodzi ubiegającej się do tego powołania: obostrzony dozór ich usilności i obyczajów, ustanowione na rok przyszły ściślejsze dochodzenie ich postępu w naukach, ich szczególniejszej sposobności i talentów: przez co otworzyło się pole młodzi Akademickiej pokazania na widok celniejszych zdolności, i obficie zebranych z nauk korzyści, które jako być powinny jedyną drogą, tak jej najskuteczniej pomódz mogą do dostąpienia znakomitszych w Powołaniu Nauczycielskiem stopni i placów. Ta jeszcze troskliwość Uniwersytetu o polepszenie Instrukcyi Szkolnej, i o sposobienie najzdatniejszych dla niej Nauczycielów skazała potrzebę ustanowienia Katedry Matematyki początkowej, i wprowadzenia porządnego rozkładu Nauk Matematycznych, które dla pewności swych prawd i rozległego ich użycia, nie tylko stały się dziś podporami tyłu Nauk, ale nawet nie przestaną być najbezpieczniejszemi mistrzyniami uprawy ludzkiego umysłu.

Do tyłu starań Uniwersytetu o wzrost nauk i pożytki uczącej się młodzi, przyłożyły się nie mało w tym roku szczególne jego członki wydaniami na jaw pożytecznemi dziełami. W wydziale nauk Matematycznych i Fizycznych Professor Historji Naturalnej wydał cztery części *Zoologii*, gdzie twory Przyrodzenia szczęśliwie są wyłożone czystym krajowym językiem, Nauka ich wsparta i ozdobiona ważnemi uwagami Autora. Professor Chemji wydał powtórnie początki tej Nauki całkiem nanowo

przełane, zubożać je wielą własnymi cał nowemi i ważnemi myślami, gdzie nomenklatura tak trudna do wyłożenia, od swych wynalazców i od najuczeńszych Europy Narodów czerpana w języku greckim, szczęśliwie od Autora upatrzona jest w prostych, właściwych i rodowitych wyrazach języka ojczystego. Dyrektor Gimnazjum Wołyńskiego zalecony długiem i pożytecznem Matematyki początkowej uczeniem w Szkołach Polskich i w Akademji Krakowskiej, napisał zwięzłe początki Arytmetyki, przetłumaczył Geometrią Euklidesa z przedmową o zamiarze i sposobie uczenia umiejętności Matematycznych, jak nam ich dotąd żadne zagraniczne pisma nie wystawiły. Niebo Litewskie lubo nie bardzo pracom Astronomicznym przyjaźne, dopuściło jednak w tym roku dosyć pięknego zbioru Obserwacyi astronomicznych słońca, gwiazd, i planet; i nadto zjawiło nam kometę w całej Europie widzianego, a tu uważanego pilnie od 21. Października 1807. do 2. Stycznia roku bieżącego.

W Wydziale Literatury staranny o postępki Literatury Starożytnej Professor do dawniej wydanego Filoktetesa przydał ogłoszenie drukiem drugiej greckiej Sofoklesa Tragedyi *Trachiniae* z uwagami krytycznemi i wiadomością o Teatrze Greków. Nauczyciel Greckiego języka prócz dawnej Grammatyki, ogłosił drukiem w tym roku dla ćwiczenia uczniów Chrestomatiją grecką. Wreszcie dzieło o Wymowie i Poezyi JKs. Golańskiego trzeci raz w tym roku wydane przy początkach tej Sztuki

zawiera wiele przytoczonych wiadomości z Historji krajowej Nauk, i wiele wybranych piękności z Literatury Polskiej.

W Wydziale Lekarskim Professor Patologii który pierwszy do tego kraju zaprowadził, dziełem pożytecznem objaśnił i zalecił szczepienie Wąkcy, wydał w tym roku rozprawę o Szpitalach, z uwagami potrzebnemi rządowi chcącemu się opiekować ratunkiem ludzi chorobą, kalectwem lub nędzą dotkniętych. Professor Kliniki w języku łacińskim ogłosił historję chorób i postrzeżeń w klinicznym tutejszym Instytucie. Pod jego troskliwym dozorem założona Szkoła na 50. Uczniów funduszowych Medycyny i Chirurgji, na rok przyszły powiększona do liczby 50, świadczyć będzie zebraniami korzyściami Nauk, a potem usługą publiczną pożyteczne prace i usiłowania tutejszej Szkoły Lekarskiej.

W Wydziale Nauk Moralnych i Politycznych, Professor Teologii Dogmatycznej wydał rozprawę o niedostateczności Filozofji Pogańskiej do zrządzenia tego dla szczęścia ludzi i ich społeczności, co winniśmy Objawieniu i Nauce Ewangelicznej. Do tego wydziału przybyła w tym roku bardzo ważna odnoga Instrukcyi publicznej. Seminarjum główne po złamaniu wielu trudności i przeszkód, zostało przecięż otwarte i rozpoczęte. Zebrana Rada Seminaryjska zatrudnia się skwapliwie urządzeniem domu, dozoru, i pierwszego wstępu do Nauk. Uniwersytet nie nie szczędząc dla Oświecenia, opatrzył już dla tego Instytutu potrzebne Ka-

tedry, zostawując Szkole Teologicznej pole popisu i chwaly w sposobieniu światłych i przykładowych Kapłanów Religji, którzy są zawsze bliżsi Nauczyciele ludu, a ciągli prawie stróże jego sumienia i obyczajów.

To robiąc w zawodzie Nauk, nie zaniedbał Uniwersytet pomnażać potrzebne dla ich wzrostu wsparcia i pomocy. Ogród Botaniczny rozszerzony został przykupionym placem, osiadłością i przyległemi wzgórkami: dokończona w nim znacznym nakładem oranżerya i figarnia, powiększają się i napelniają zbiorem roślin sprowadzanych z różnych stron za staraniem Professora.

Gabinet Mineralogiczny zubożony wspaniałym darem Ziomka naszego Podstolego Walickiego, powiększy się jeszcze świeżo ofiarowanym Uniwersytetowi zbiorem od głównego Szkół rządu.

Szkoła Chirurgiczna udarowana została od J. Ces. Mości licznym i kosztownym Apparatem machin, bandażów i instrumentów Chirurgicznych na prośbę Keia Imci Kuratora, i na przelożenie Hrabi Koczubeja.

Gabinet Fizyczny odebrał już dwa transporta kosztownych machin i narzędzi zakupionych w Paryżu.

Szkoła Aptekarska mieć wkrótce będzie wyporządzone laboratorium i salę do lekeyi.

Szkoły Anatomiczna, Weterynaryi, i Sztuk Gimnastycznych zapewnione już mają najwyższym ukazem miejsce i fundusz na budowanie Szpitala zwierzęcego, Sal, Gabinetów i zakładów, nie tylko

wygodnych i rozległych, ale nawet pierwszych tego rodzaju w całym Państwie.

Biblioteka publiczna powiększyła się w tym roku zakupionemi z funduszu extraordinaryjnego rzadszemi księgami, i przysłanemi darem aktami z Ameryki Towarzystwa Filozoficznego w Filadelfji, Akademji umiejętności Petersburskiej, Naturalistów Moskiewskiej, nadto dziełami różnych Autorów albo policzonych już między członki honorowe Uniwersytetu, albo ubiegających się o ten zaszczyt.

Nakoniec to co daje cały byt rzeczom, zapewnia trwałość i pomyślność dla wszystkich ustanowień publicznych, to jest stan kassy i funduszu zatrudnił szczególnie w tym roku staranność Uniwersytetu. Wyrobite są rozkazy Podskarbiego Państwa do Izb Skarbowych na wnoszenie z góry do wszystkich kass Szkolnych przypadających opłat. Sporządzone porządne inwentarze Beneficyów duchownych Uniwersytetowi od Monarchy nadanych: urządzone ich dochody z większą korzyścią dla kassy, a z lepszą usługą dla Kościołów: za wydaniami zleceniami Ministra Oświecenia i Kollegium Duchownego zagajona i zbliżona do końca ugoda z Biskupem Dyecezyi, o wydzielenie dochodu kościelnego, a przez to o ustanowienie funduszu ciągłego rocznego dla kassy Edukacyjnej z tychże Beneficyów. Dla Kanoników Akademików ułatwiony wstęp do kapituł katedralnych i prędszy pobór dochodów, przez zniesienie genealogicznych wywodów, i tak nazwanego roku Nowicyatu.

Wreszcie co zostanie ważną pamiątką w dziejach Nauk i wychowania publicznego, otrzymanie ukazu 21. Grudnia 1807. stanowiącego Kommissye Edukacyjne w Wilnie i na Wołyniu, złożone z osób cnotą publiczną znakomitych do odzyskania, obrachowania, i zabezpieczenia funduszu szkolnego. W rozlicznych obowiązkach tej władzy krajowej zawiera się opieka dla funduszków ubogiej młodzieży, których wszystkie usiłowania Uniwersytetu nie mogły dotąd skutecznie obronić od drapieżnej chciwości possessorów, i od wybiegów pieniackich. Te są walniejsze skutki i owoce jednorocznych starań Uniwersytetu około instrukcyi krajowej i nauk, około ich zakładów, potrzeb i funduszków. Uchwalił jeszcze Uniwersytet pisanie coroczne dziejów szkolnych i swoich, obejmować mające wszystkie ustanowienia edukacyjne, ich prace około nauk, ich wzrost i wpływ na pomyślność publiczną; żeby zostawić w łonie swoim ważną część historyi krajowej: żeby w wiernym obrazie spraw Oświecenia krajowego wdzięczność żyjących pokoleń przesłać wiekom następny dla dobroczynnego Panowania ALEXANDRA I. wylanego na dobro ludu swego przez rzadką o jego oświecenie troskliwość: żeby zapisywać pamiątkę i ślady cnotliwego i dzielnego urzędowania JW. Ministra i wskazać niezmordowaną pieczołowitość Kscia Imci Kuratora. A że dzieje Szkolne zawierać będą prosty i wierny rys wszystkich dzieł, robót, i przedsięwzięć Zgromadzenia i jego członków; będzie to wpis sprawy naszej wytoczonej przed sąd potomności: czyśmy

w dopełnieniu [obowiązków naszych stali się godnemi zaufania najwyższej Władzy krajowej?

Zagajenie Sessyi publicznej Uniwersytetu Wileńskiego 15. Września 1808. roku v. s. przy otwarciu Nauk w dzień rocznicy Koronacyi Najjaśniejszego Imperatora.

Dzień Koronacyi N. ALEXANDRA I. będzie zawsze pamiętną uroczystością w dziejach Nauk i kraju; bo nam daje rozpamiętywać wstępną łaskę, i sprzyjania czyli pamiętki najprzyjaźniejszego dla Nauk Panowania. W nim powszechne Oświecenie zajęło ledwo nie pierwsze myśli wstępującego na Tron, natchnęło wielkie i wspaniałe dla Narodu zamiary, i stało się ważną sprawą i zatrudnieniem rządowem. Tę epokę powszechnej dobroczynności święcimy dziś wynurzeniem głębokiego uczucia, którem przejęci jesteśmy, zaczynając od obowiązku wdzięczności bieg roczny prac Szkolnych. Prace te w pożytkach swoich świadczyć mają i dowodzić ciągle usiłowania Zgromadzenia Naszego ku dopełnieniu tych zamiarów, jakie sobie założył Monarcha w dziele oświecenia krajowego. Do tak pięknego ze światła i gorliwości naszej popisu mamy otwarte pole w sposobienu i doskonaleniu garnącej się do nauk młodzieży. Lubo każdy szukający nauki zatrudnić powinien naszą troskliwość i staranie; wszelako szczególniejszej baczności i pieczy wyciągają po nas ci uczniowie, którzy się do-

browolnie zaciągali do usług kraju, i sposobią się do tego nakładem publicznym.

Kandydaci Stanu Nauczycielskiego opowiadać mają i szerzyć po Prowincjach czerpane ztąd wiadomości, sposobić młodź do wszystkich towarzyskich i krajowych posług, prowadzić przykładem i nauką najpiękniejszą porę życia ludzkiego. Oni to jeszcze być mają potomkami naszej nauki i zasługi, nastąpić po nas mającemi; do utrzymania i krzewienia zaszczipionych światel i umiejętności. Z nich odradzać się powinna na cały kraj ciągła posługa Instrukcyi publicznej. Gotujący się do tak znacznych przeznaczeń ludzie, zaprzatnąć powinni szczególniejszą o swe korzyści starannością wydziały Nauk Fizycznych, Prawa, i Literatury. W ich usposobieniu zawarta jest wielka część sławy i pociechy wspomnionych fakultetów.

Ma wydział Nauk Lekarskich uczniów Skarbowych Medycyny i Chirurgji, w których zagruntować może sławę tutejszej Szkoły, zapewnić ważny wpływ Medycyny do porządných szpitalów, do potrzebnych opatrzeń nędzy i niedoleżności, do przezornych i pożytecznych rozrządzeń policyjnych, przedsiębiorących odwrócenie niebezpieczeństw, zmniejszenie niedoli i dolegliwości, obmyślenie spieszego i skutecznego ratunku dla zdrowia i życia ludzkiego.

Najrozleglejsze jednak i cale nowe pole usługi otwiera się dla Szkoły Teologicznej w świeżo założonem Seminarium głównem, jako ustanowieniu przeznaczonem na sposobiение młodych kapła-

nów to jest przyszłych Ministrów Religji, nauczycielów moralności, bliższych stróżów obyczajów ludu, a skrytych rządców i przewodników jego sumnienia. To powołanie kierujące najdzielniejszymi pobudkami spraw ludzkich, i działające ledwo nie na całą masę społeczności Narodowej, czegożby dla dobra ludzi i kraju dokazywać nie mogło, jednając sobie szacunek i ufność czystością i powagą nauki, przykładem enotliwej pobożności, rozsądnem umiarkowaniem we wszystkich postępkach? Wszakże to jest siła moralna ściagniona z Nieba na zabezpieczenie porządku towarzyskiego przeciwko gwałtom i burzy namietności ludzkich: siła, której w żadnym wieku, w żadnej społeczności, żadne wynalazki rozumu nigdy nie potrafiły zastąpić. Bolesna to jest wprawdzie ale potrzebna przestroga, że passya wszystko ze swych karbów i granic ruszając, przez exaggeracyą czyli przesadzenie najzabawienniejsze ustawy przerabia na narzędzia klęsk i nieszczęścia: i tak przebrana bez rozsądku gorliwość zrodziła fanatyzm, zupełne wyparcie się rozumu spowodziło zabobon, a zbytne znowu w tymże rozumie zaufanie wylęło irreligiją: trzy okropne obłąkania ludzkiego umysłu, które jak peryodyczne choroby srożyć zwykły kolejną na ludzi i ich społeczność, a dokupując się zwycięztwa prześladowaniem i wylewem krwi, z obrazą Boga i rozumu, shańbiły tylekrotnie i ołtarze i filozofiją. Wszakże w czasach już naszych szal tak nazwany filozoficzny przeszedł srogością swoją wszystkie zbrodnie religijnego fanatyzmu.

Nie masz ratunku dla ludzkości i Narodów przeciwko tym klęskom i zaślepieniom, tylko w gruntownej Nauce: które zapobiegać powinna tak szkodliwym uniesieniom. Powinno więc być i zamiarem i usiłowaniem Nauczycieli, gubić wszystkie nasiona i zarody tak okropnej zarazy, i zabezpieczać młodź przeciwko tak szkodliwemu obłąkaniu przez czystość i łagodność nauki, przez ciągłe wdrażanie i nawykanie uczniów do rozważań i umiarkowania, przez wlewanie im tego ducha ludzkości, wyrozumienia, i miłości braterskiej, jakim teźnie Nauka Ewangeliczna: aby uczniowie tej Szkoły stali się nieodrodnymi następcami Uczniów Chrystusa. A tak we wszystkich podziałach nauczycielstwa publicznego łącząc zdadności, talenta, prace i usiłowania nasze i te niosąc na usługę krajową, gdy dostawimy światłych i przykładnych kapłanów Religji i Kościołowi, Szkołom dobrze usposobionych Nauczycieli, dobrze wyćwiczonych Lekarzy wojsku, miastom i Prowincjom; roznieśmy pożytki prac naszych po wszystkich klasach kraju, rządu i społeczności Narodowej: a w rozmnażających się korzyściach i przysługach dla Powszechności, uwielbimy najgodniej i Nauki, i dobroczynność Monarchy ich Opiekuna.

*Zagajenie Sessyi publicznej Uniwersytetu przy
zamknięciu roku Szkolnego dnia 30. Czerwca
roku 1809. v. s.*

Rok właśnie temu, jak zamykając zwyczajny bieg prac Szkolnych, wystawiłem Publiczności, co zrobił Uniwersytet u siebie i w Szkołach Narodowych, dla wzrostu oświecenia i dla bezpieczeństwa funduszu szkolnego. Wkrótce po zagajonym od nauk spoczynku cieszyło się Zgromadzenie nasze obecnością Kcia Kuratora swego: który zwiedzając wszystkie budowy, Sale, Gabinety, Laboratoria i Muzea, i w nich zgromadzone do Nauk pomocy, przeglądał i rozważał z troskliwą bacznością liczne owoce swych opiekuńskich dla Uniwersytetu starań. Byliśmy świadkami jak wchodził w dokładne poznanie tego, co się już zrobiło, i co jeszcze zrobić zostaje, dla doskonalenia nauk, i dla pożytecznego szerzenia ich światel. Gorąca jego żądza przyprowadzenia do stanu kwitnącego tak ogromnego i kosztownego dziś przedsięwzięcia, wydała się w rozmowach z uczacemi, w których starał się wysledzać, na jakim stopniu stanęła każda nauka, i co jeszcze dla jej dobra czynić zostaje. Pilna uwaga tego co widział i słyszał, natchnęła mu i przełożenia Ministrowi za Uniwersytetem zrobione, i te rozrządzenia, które nam zostawił na piśmie.

Z otwarciem roku szkolnego rozpoczęły się te prace, które były albo ciągiem i rozwinięciem dawniej ułożonych przedsięwzięć, albo poprawą

niedokładności, jakie się wkładać zwykły do pierwiastkowych układów ludzkich. Popelniona była dawniej omyłka przez niedobrze zrozumiane znaczenie Matematyki początkowej, którą opuszczono jako zamkniętą w kursie nauk gimnazyalnych i powiatowych. Ustanowione przez to dwie katedry Matematyki wyższej były bez potrzebnego wstępu, i nie miały szkoły na przysposobienie im umysłów. Ta przerwa w umiejętnościach, gdzie się wszystko trzyma i wiąże, nie tylko spóźniła, ale nawet tamowała postępuk uczących się. Wszystkiemu się zaradziło przez wyłożony dokładny w tym roku kurs Algebry z przystosowaniem jej do linji i powierzchni krzywych; to przygotowało umysły i otworzyło im wstęp do Matematyki wyższej, której bieg ciągły, porządkny i stósownie do dzisiejszego stopnia tych umiejętności urządzony jest i rozpoczęty.

Kurs Mineralogji ściagnął na siebie uwagę Uniwersytetu, któremu przyczyniono więcej godzin, aby się w jednym roku szkolnym kończyła tak ważna i dosyć rozległa Nauka.

Ogród Botaniczny przez zbudowaną tamę zabezpieczony został od potopu rzeki, która go oblewa: oranżerya blachą pokryta i dokończona zbogaciła się nowym zbiorem zagranicznych roślin, starannością Professora nabytych.

W Chemji wyszła na jaw kilkomiesięczna Professora praca o *Platynie* z dokładniejszą jak dotąd była chemiczną Analizą tego mineralu, która przeprowadziła Autora do nowych postrzeżeń. Było

jeszcze w tym roku drugie pismo tegoż Professora drukiem ogłoszone o *Rozpuszczeniu*, gdzie uważa ten fenomen w bardzo rozległym znaczeniu z przystósowaniem do Meteorologii. Rozprawa ta nowe i ważne myśli zawierająca rzuca wiele światła w tę tak ciemną a mało dotąd zgłębioną część Fizyki, i należeć będzie do dzieł prawdziwy wzrost nauce dających.

Godzi się także do zaszczytu Uniwersytetu i to przytoczyć, że jego członki przez nauki i wydane w nich dzieła zjednały sobie szczególny szacunek i ufność rządu kraju sąsiedzkiego. Izba Edukacyjna Warszawska chcąc rzucić gruntowne zasady krajowej Instrukcyi, zaprosiła tutejszych Professorów Botaniki i Chemji do napisania nowych, lub do ustąpienia już przez nich napisanych książek do Historji naturalnej i Chemji dla Szkół Księztwa Warszawskiego. Nie wymówili się od tej usługi dla kraju oddzielnego bytem politycznym i rządem, ale spowinowacone z nami jednym rodem i językiem.

W obserwatorium Astronomicznem liczba zrobionych w tym roku Obserwacyi gwiazd i planet wynosi 983; z których ważniejsze posłane są Akademji nauk Petersburskiej i Instytutowi narodowemu we Francyi. Towarzystwo do prac Astronomicznych i Geograficznych tam ustanowione pod nazwiskiem *Bureau długości* za udzielane mu obserwacye posyła dla Obserwatorium tutejszego wszystkie *Elemerydy* i *Tablice Astronomiczne* swym kosztem i staraniem wydawane.

Postanowił Uniwersytet obostrzyć dozór Kandydatów Stanu nauczycielskiego, i ściślej dochodzić ich korzyści z nauk. W tym celu zaprowadzone zostały tygodniowe popisy drukiem ogłoszone: które się odbyły z lekcyi rokiem wprzód tłumaczonych. Te publiczne doświadczenia zniewalają młodź do pilnego i rozważnego słuchania nauk, wprawiają ją w porządne zbieranie i układanie nabytych wiadomości i myśli; ćwiczą uczących się w sztuce pisania i tłumaczenia się wszystkim pożytecznej, a publicznemu Nauczycielowi istotnie potrzebnej. Te jeszcze doświadczenia dobrze kierowane, utrzymywane gorliwością rządów i uczących, staną się szkołą wprawy, ćwiczeń, i placem wydatniejszym szczęśliwszej usilności i wydobywających się talentów.

W Szkole Lekarskiej do dwóch dawniej zaprowadzonych, przybyła jeszcze jedna Katedra nauk chirurgicznych, potrzebne do ich kliniki zakłady zostały opatrzone. Farmacya zyskała osobną salę i laboratorium. Przyjęto więcej Uczniów Medycyny i Chirurgji na wydatek Skarbowy, a powiększona dla nich roczna pensya, zachęciła celującą po Gimnazyach i Szkołach powiatowych młodź do poświęcenia się temu powołaniu. Szkoła jeszcze tuższa lekarska zasłużywszy sobie w r. przeszłym na pochwałę Monarchy za usługi szpitalom wojсковym dwa lata temu poczynione, odebrała w roku terażniejszym chlubny dowód szczególniejszej dla siebie ufności, kiedy zaciągnięni dla szpitalów wojzkowych zagraniczni w Bambergu Uczniowie

Medycyny i Chirurgji przez Najwyższy Monarchy ukaz, mają sobie wyznaczoną tutejszą Szkołę lekarską do doskonalenia się i kończenia swych nauk. Przeszkodę wynikającą z niewiadomości krajowego języka obrano raczej załatwić przez osobny wydatek na extraordynaryjne dla nich kursa, niż ich doskonalenie się innemu Uniwersytetowi powierzyć: co jest dowodem zalety i ufności na jaką sobie zasłużyła Szkoła tutejsza w oczach Monarchy i Rządu.

W oddziale nauk Teologii i Prawa przybyła w tym roku Katedra Teologii Moralnej: której Professor zatrudnił się szczególniej przygotowaniem uczniów Seminarium głównego do pożytecznego słuchania nauk Teologicznych, do których się przykładac zaczęła z otwarciem roku szkolnego. Professor wymowy Kościelnej Ks. Filip Neryusz Golański zarobił na publiczne uwielbienie przykładnej swej gorliwości, z jaką w nadzwyczajnych nawet godzinach pracował nad Alumnami Seminarium głównego, wykładając im prawa i przykłady wymowy, i ćwicząc ich w stylu i pisaniu językiem narodowym. Dla użycia tychże Alumnów wyszła na jaw Grammatyka języka hebrajskiego wydana przez Adjunkta Uniwersytetu poświęcającego się nauce języków orientalnych. — W Literaturze Łacińskiej nadesłane do konkursu pisma znalezione są za słabe i niedostateczne. Konkurs do katedry Wymowy i Poezyi ogłoszony po wyrobionem zezwoleniu Ministra na wyższą pen-

syą dla tego; ktoby się okazał ze znakomitszym do tej Katedry darem i usposobieniem.

Instrukcyą publiczną po Szkołach jest zatrudnieniem które najwięcej zabiera czasu obradom rządowym, i całą prawie troskliwość Uniwersytetu zajmuje. Pilne zbieranie wiadomości o Szkołach parafijalnych, z opisem parafij przysłanych już od wielu Biskupów Uniwersytetowi, upatrywanie i znaczenie miejsc, gdzie się te szkolki najgwałtowniej okazują potrzebne, śledzenie funduszów zaniedbanych lub uronionych, wreszcie wyszukiwanie nowych, nie przestaje zaprzętać Uniwersytet; ale skutki wszystkich tych starań nie mogą jeszcze tak być skore i wydadne.

Szkoły Białoruskie stały się w tym roku przedmiotem szczególniejszej pieczy i troskliwości, gdzie wiele rzeczy nie doskonalić, ale dopiero zaczynać przychodzi, chcąc Instrukcyą publiczną w tej Prowincyi przywieść do stopnia, na którym stanęła w innych Gubernijach. Wysłana na to w roku zeszłym wizyta, zgromadziła wiele wiadomości o potrzebie powiatów i prowincyi co do Szkół, w miarę ich rozległości i zaludnienia; o dogodności miejsc na Szkoły powiatowe, i o stanie obecnym znajdujących się tam Szkół. Wykonało się już to, co te doniesienia okazały najpotrzebniejszem, to jest: założyły się w tym roku i osadziły posłanemi ztąd Nauczycielami dwa Gimnazya Akademickie w Witepsku i w Mohilewie; zaciągnęło się ztamtąd kilku ze znającej język ruski młodzi Kandydatów, żeby się przy Uniwersytecie sposobili na Nauczycieli

dla tamtych prowincyi: przyłożono starań do zachęcenia, dźwignienia, i nawet powiększenia liczby Szkół zakonnych, tamtym Gubernijom bardzo użytecznych i pożytecznych. Wreszcie wytknięte są miejsca po powiatach, gdzie wypadnie kolejną Szkoły publiczne na koszt Skarbu zakładać. Otwarcie Gimnazjum w Kijowie z większą jak zwyczajnie liczbą Katedr i z lepszą dla Nauczycielów nagrodą, odłożone zostało do zjazdu szlacheckiego, na którym miała być w tym miesiącu wyznaczona dawno ofiarowana Obywatelów składka, aby przydana do summy Skarbowej stanowiła na zawsze fundusz i roczny dochód Gimnazji. W czujnym dozorze innych Szkół krajowych było najważniejszym zamiarem Uniwersytetu usuwać wszystkie zarazy dla obyczajów, i ułatwiać nabycie potrzebnych nauk i wiadomości.

Powiodło się szczęśliwie usiłowaniom Uniwersytetu w rzeczy walnej, bo trzymającej całą trwałość i pomyślność edukacyi publicznej, to jest w dochodzeniu, zabezpieczeniu i zgromadzeniu funduszu szkolnego. Archiwum wydobyte z nieładu i zamieszania od trzydziestu kilku lat się ciągnącego, skazało i źródła i rozległość fortuny edukacyjnej, dostarczyło dowodów na wiele ważnych spraw albo nowo odkrytych, albo w biegu swoim przez zmianę Rządu krajowego zatrzymanych. Pracowitość Plenipotenty funduszu edukacyjnego równie umiejętna jak gorliwa potrafiła obrócić na korzyść publiczną zbiór tak ważnych pism i dowodów. Wniesione do Kommissyi dosyć liczne, do-

brze wyjaśnione i gruntownie poparte sprawy, okazały prawa funduszu do znacznych kapitałów i zaległości. Wyroki sądu wracające Skarbowi Edukacyjnemu blisko półtrzecia milijona złotych Pol. wydobytej z zamieszania funduszowej własności świadczyć będą cnotliwe i staranne urzędowanie Magistratury, a oraz przypominać obowiązkowi wdzięczności powszechnej dla Mężów grono Kommissyi Wileńskiej składających. Kommissya Wołyńska pod naczelnictwem dzielnego i duchem publicznym przejętego Prezesa swego, zatrudniła się z chwałą dla siebie, a z pożytkiem dla Skarbu edukacyjnego wyszukiwaniem i odzyskiwaniem oddanych na edukację majątności i kapitałów Duchowieństwa Galicyańskiego. Fundusze ubogich Studentów i konwiktów po upadku Kommissyi Edukacyjnej Polskiej jakby na zdobycz pieniactwu i chciwości rzucone, znalazły w dzisiejszych Kommissyach ratunek i dzielną dla siebie Opiekę. Odzyskują się ich zaległości, i nawet zabezpieczają kapitały i zapisy. Ta staranność władzy publicznej o podobne fundusze jest wielkiem zachęceniem dla majątnych osób do nowych dobrodziejstw na wsparcie ubogiej przy szkołach młodzi. Jakoż rok upływający będzie w dziejach Uniwersytetu znakomity szlachetnymi zapisami dobroczynności. Otworzył się już i utrzymuje konwikt Michała Walickiego Podstolego niegdyś koronnego na 8. jego imienników założony: dwanaście tysięcy złotych rocznego dochodu mający.

Mikołaj Laniewski Wolk Marszałek Roha-

czewski zapisał i opatrzył fundusz na odzienie, żywność, mieszkanie i naukę dla 12. ubogiej Szlachty Powiatu Rohaczewskiego przy szkołach tegoż Powiatu.

Ignacy Karp Chorażyce Upitski na Szkołę i Szpital dla włościan w dobrach Jahaniszkielach oddał testamentem kapitał czterekroć sto tysięcy złotych Polskich, i oprócz tego czterdzieści tysięcy złotych, na potrzeby zakładowe nauk dla tejże Szkoły. Wszystkie te zapisy oddane są pod straż i Opiekę Uniwersytetu. Jan Lernet D. Medycyny i Czł. honorowy Uniwersytetu oddał 50,000. rub. srebrnych: i tę sumę jeszcze sobie założył powiększyć, na edukacyą czterech Wołynianów przy Gimnazyum Krzemienieckiem. Fundusze i ofiary tego rodzaju należy uważać nie tylko jako dobrodziejstwa dla ubogich familji, ale nawet jako dobrodziejstwa dla całego Narodu. Przez nie, powiększa się liczba ludzi światłych i zdatnych do usług kraju, a częstokroć podobne fundusze stają się kolebką i szkołą ludzi wielkich; których zazwyczaj w każdym kraju więcej wychodzi z familji ubogich niż majątnych. Bogactwa bowiem i dostatki podając sposoby, ujmują zapalę do pracy i usilności: bez której najszcześliwsze w człowieku sposobności marnieją i giną. Najwięksi ludzie, którzy wslawili i uświetnili naród Angielski, wyszli z Kolegiów Rambrydzkich i Oxfordskich obasypanych podobnemi funduszami.

Te są znakomitsze zdarzenia, które w ciągu kończącego się dziś roku szkolnego zaszły w dzie-

jach szkół, nauk i zatrudnień Uniwersytetu! Obejmują one przysługi nie tylko dla młodzi dziś wyrastającej i sposobiącej się dla kraju; ale nawet zawierają w sobie dobro i korzyści przyszłych pokoleń. Ta troskliwość sięgająca przyszłości, daje pracom i usiłowaniom Uniwersyteu cechę i piętno ducha publicznego: który nie tylko powinien utrzymywać i ożywiać byt rzeczy obecnych; ale nawet zostawić i wlewać zarodki przyszłego życia i pomysłności, rzeczom nastąpić i trwać bez przerwy mającym.

Zagajenie posiedzenia publicznego w dniu 13. Września roku 1809, v. s. przy uroczystym obchodzie Koronacyi IMPERATORA, zawartego 3. Września ze Szwedami pokoju, i otwarcia nauk.

Uroczystość dzisiejsza jest okazem świętem przenikniętego wdzięcznością i radością Narodu dla ALEXANDRA I. za dobrodziejstwa Ojcowskiego jego rządu, i za znakomite korzyści świeżo zawartego z Królestwem Szwedzkim pokoju. Rozszerzone granice Państwa, bezpieczeństwo Stolicy i kraju zawarowane na zawsze od północy, nabycie Finlandyi Prowincyi rozległej, zamożnej w miasta, twierdze, i wygody handlowe, zamieszkałej od ludu pracowitością, walecznością i oświeceniem dawno w dziejach Europy słynącego: są to kosztowne i świetne owoce zwyciężkiego oręża, pomysłnie zawartej zgody i przymierza: zgola cnót

mężstwa i mądrości otaczających Tron ALEXANDRA. W tak szczęśliwej i radosnej chwili, w dniu najdroższą dla całego Państwa rocznicą świetniejącym, rozpoczynamy bieg i nową kolej prac naszych: a powtarzając w sercach powszechne błogosławieństwa tylu miliońców ludzi berłu ALEXANDRA podległych, odnawiamy Mu jeszcze dziś szczególny hołd głębokiej wdzięczności, za hojne dobrodziejstwa wylane na nauki, i za rozliczne zachęcenia obmyślane i udzielane dla uczniów i uczących. Ten hołd powszechnego uwielbienia powtarzać będą w odległe czasy podniesione sztuki i kunszta, złagodzone mieszkańców obyczaje, powiększone wygody życia, rozszerzone cywilizacyi pożytki, urzędy krajowe osadzone dobrze usposobionemi ludźmi: zgola te wszystkie rodzaje prac towarzyskich i zatrudnień krajowych, i te wszystkie odnogi służby publicznej, które się utrzymują, kwitną i doskonalą dobroczynnym wpływem rozumu. Nauki ożywiając, ćwicząc i upłodniając władze i sposobności ludzkie, są prawdziwą duszą ciała towarzyskiego. Bez nich, prócz wybujałych sił dzikości, wszystko jest bez ruchu i wzrostu. Rzućmy uwagę na Narody z pomocy nauk obrane i pogrążone w niewiadomości: porównajmy je z temi, które się przez nauki wykształciły, i podniosły do stopnia świetności; zobaczymy niezmierną różnicę w ich bycie, losie i znaczeniu. Z pamiętkami sztuk i nauk zginęły nawet ślady pobytu i wielkości starodawnych Azji Narodów. Przyszła drogą umiejętności Europa do pierwszeństwa

i przewagi nad resztą ziemi: dźwiga się dziś i podnosi w Ameryce nowy Naród, który światło nauk i mądrość rządu mogą doprowadzić do przeznaczenia świetnego. A jeżeli wszystko na ziemi zdaje się podlegać kolei śmierci i życia, jeżeli wszystko przechodzi zwykło od wzrostu do upadku; Narody niszczejąc i ginąc, w zostawionych jeszcze pamiątkach mądrości, oświecenia i talentów, stają się nieśmiertelne. Padła Grecya pod ciosem rozhułkanego szczęściem i drapieżnego Rzymu; ale przez nadzwyczajne plody dowcipu, mądrości, i talentu, nie przestanie żyć w pamięciach ludzkich jako przedmiot podziwiania, i jako wzór do naśladowania wszystkim wiekom i narodom. Przyrodzenie obdarzywszy tylą sposobnościami człowieka, do samych tylko zaszczytów cnoty i rozumu przywiązało cechę zacności, i prawdziwą jego wielkość. Temi samemi zaszczytami rosną i świetnieją Narody. Monarcha więc szerząc pożytki nauk, różnicając tę iskrę społecznego życia, pielęgnując ten żywioł dostojności ludzkiej i narodowej, okazuje się prawdziwym Miłośnikiem kraju, i godnym tego wielkiego Przeznaczenia, które mu poruczyło sprawę szczęścia publicznego, i dało władać losami milionów współ-ludzi. Pierwszy wstęp na Tron ALEXANDRA I. stał się w Rossyi Epoką najpiękniejszych ustanowień dla Nauk i Instrukeyi publicznej. Poprzednicy Jego zacząwszy od Piotra W. zostawili Mu przykład wspaniałej dla nauk i uczonych opieki; ale On stał się przykładem dla swych następców, a wzorem dla Monarchów przez

ustawę rządu Szkolnego, przez zaprowadzone pomocy i przez obmyślane środki do powszechnego w Państwie oświecenia. Poprzednicy ALEXANDRA założyli uczone Towarzystwa, sypali dla nich hojne nakłady, osadzali je sławnymi z Europy ściągniętymi ludźmi: wszystkich atoli tych usiłowań owoce zamknięte były w murach Stolicy, dawały jej ozdoby, a chwały i świetności dla Tronu. Ale dobrodziejstwa ALEXANDRA I. mając za cel oświecenie i dobro całego Państwa, szafowane wspaniałą żądzą dobrze zrobienia wszystkim, rozeszły się na liczne i rozległe prowincye kraju, wpływają w polepszenie losu i bytu wszystkich jego mieszkańców. W zaszczytach więc własnych całego Narodu, w rzetelnych korzyściach swoich poddanych szuka panujący dziś MONARCHA swej chwały, wystawia okazałość Tronu w powszechnie pożytecznych myślach, w szlachetnych przedsięwzięciach, i w zbawiennych dziełach Mądrości. Świadczą to i świadczyć będą udzielone hojniejsze wsparcia, rozszerzone zamiary dla Akademji Nauk^{*)}, pozakładane w Gubernijach Uniwersytety, Gimnazya i Szkoły publiczne, otworzona w nich każdemu mieszkańcowi darmo i bezpłatnie nauka, wyznaczone znaczne ze Skarbu summy na zakłady, utrzymanie, i wzrost pomyślny wszystkich tych ustanowień, opatrzone nagrody wysłużonym Nau-

*) Czytaj wydane Dyploma ALEXANDRA I. dla Akademji Petersburskiej Nauk 23. Lipca 1803. Memoires de l'Academie des Sciences de St. Peter. Tome I. 1809.

czycielom, pomocy dla ich żon i dzieci: przyprawionym o kalectwo przed skończeniem służby zapewniony ratunek i wsparcie: wreszcie przepisane ustawy powszechnego oświecenia, oddane pod straż i pieczę oddzielnego Ministra, które zwracają na siebie prawie nieprzerwaną baczność Monarchy. Odbiera sam co tydzień doniesienia Ministra o potrzebach i dziejach tego wydziału; a roczną sprawę o wzroście i stanie wszystkich ustanowień Edukacyjnych całego Państwa. Ta czujna troskliwość Tronu, i ledwo nie każde zatrudnienie Jego uwagi, daje powody do coraz nowiej dla nauk i oświecenia dobroczynności; gdyż każdy prawie rok przeznaczony jest nową dla nauk i ich wzrostu pomocą, lub nowem znakomitem zachęceniem dla tych, co im się poświęcają. W tutejszym Wydziale ustanowione z rozległą władzą i powagą Magistratury krajowej, odzyskują, zabezpieczają, i porządnie rozkładają dochody szkolne. Jest to fundament porządných działań, pewniejszych widoków, a źródło skutecznych środków do utrzymania i doskonalenia robót oświecenia publicznego. Na wzór Kandydatów do Nauczycielstwa przy tutejszym Uniwersytecie, Instytut pedagogiczny założony w Petersburgu przezornie urządzony, i hojnie opatrywany, zaczął dostarczać wszystkim Prowincyom rodowitych, i w kraju usposobionych Nauczycieli. Młódź krajowa chęcią palająca, ale zatrzymana w drodze doskonalenia się ubóstwem lub niepewnością przyszłego losu, znajduje otworzone zaciągi do różnych stanów i zatrudnień przyszłego

życia, i razem kosztem Monarchy obmyślane pomocy do nich się sposobienia. Dla tejto młodzie pomnażają się szkoły Kadetów wojskowych; w Krzemieńcu założona Szkoła Komorników i Mechaników praktycznych, w Wilnie Instytut Nauczycielów publicznych, Chirurgów i Lekarzy Skarbowych, Seminarium główne dla Wyznania katolickiego. Są to różne podziały służby krajowej dające człowiekowi przystojny byt, zyskowne albo czcigodne zatrudnienie całego życia. I kiedy gdzie indziej drogo się dokupować potrzeba i nauki i placu; tu dobroczynność Monarchy wszystko ubiegającym się opatruje, zostawując im same korzyści, a biorąc na siebie wszystkie straty i zawody. W tych bowiem wszystkich umowach sam osobisty interes zaciągających się, jest dla Rządu jedynym zakładem, i rękojmią wydatkówłożonych na opłacenie samej tylko chęci uczącego się, i częstokroć zawodzącej a źle ocenionej zdatności. Te atoli wszystkie ofiary mają ten wielki i szlachetny zamiar; żeby wydobyć i doskonalić sposobności krajowe, żeby pociągnąć do nauki największą liczbę osób; żeby pomnożyć w Narodzie masę ludzi dobrze usposobionych i światłych. Tak wspaniałe myśli i nakłady, tak pożyteczne i chlubne dla Narodu przedsięwzięcia wyciągają po nas okazalej i godnej siebie wdzięczności. Przeniknieni świętością powołania naszego, czuli na zaszczyt ufności publicznej starajmy się Panującemu wystawić tę wdzięczność w przyspieszonych pomocach dla wielkomysłnych Jego zamiarów. Niech ją widzi i czyta cała po-

wszechność w korzyściach garnącej się do nauk młodzi. Niech usposobieni przez nas Nauczyciele Szkół krajowych, gruntowną nauką, czystością obyczajów, zamiłowaniem i gorliwem pełnieniem swych powinności, pokażą się sprawcami szczęśliwości domowej i publicznej, w kształceniu i prowadzeniu wyrastających młodych pokoleń. Niech wychodzący z tutejszej Szkoły Lekarze i Chirurdzy potrafią zaspokoić tkliwą i Ojcowską Monarchy troskliwość, w skutecznem ratowaniu i w pieczołowitemo patrywaniu tychto szanownych ofiar męztwa i waleczności, które narażały zdrowie i życie w obronie kraju i Tronu. Niech w ich umiejętnościach, zręcznych i czułych staraniach znajduje zawsze zbawienie i ulgę, tyłą cierpieniami dręczona, i tyłą dolegliwościami nękana ludzkość. Niech się zaludnią dobrze wyuczonymi i zdatnemi ludźmi wszystkie stany i powołania, wszystkie krajowe place i urzędy, światła i pomocy nauk potrzebujące. — Niech tu wyuczeni Kapłani i Ministrowie ołtarzy, pokażą Religiją w sprawach i przykładach życia wielkim i szanownym darem nieba: odżywiając te heroiczne i rozrzewniające cnoty, któremi jaśniały pierwiastki kościoła, i któremi napelnione są dzieje Chrześcijaństwa: kiedy w czasach rozbujających namiętności, i wezbrania wszystkich klęsk i nieszczęść, pobożność obudzała najprzyjaźniejsze społeczeństwu uczucia, i łączyła ludzi do przytulenia nędznych, ulżenia cierpiącym, nauczania niewiadomych, cieszenia strapiionych: zgoda do służenia nieszczęściu, ludzkości, i towarzystwu. W zbiorze zajęte

tak ważnych dla powszechności krajowej przysług, obok dobrodziejstw przez ALEXANDRA I. wylanych na nauki i na wzrost oświecenia, okazały się trwałe pamiątki naszej dla niego głębokiej czci i wdzięczności.

Zagajenie Sessyi Publicznej Uniwersytetu Wileńskiego dnia 13. Września roku 1810. v. s. w rocznicę Koronacyi Najjaśniejszego Imperatora ALEXANDRA I. przy rozpoczęciu roku Szkolnego Nauk.

Wśród tylu milionów ludzi błogosławiących dziś Panowanie ALEXANDRA I., i wznoszących swe modły o długą i ciągłą pomyślność JEGO berła, radby Uniwersytet tutejszy z dwudziestą tysiącami uczącej się pod jego dozorem młodzieży wydać w całej okazałości tę cześć, uwielbienie i wdzięczność; która się należy Monarsze Wskrzesicielowi Nauk, i najtroskliwшему dobrego wychowania Opiekunowi. Dobrodziejstwo szerzonego w kraju oświecenia urządzone z rozważą, a kierowane z trafnością, kształcąc i doskonaląc człowieka, czyniąc go zamożniejszym w siły i sposoby, łagodząc i kierując jego czucia, jest prawie siłą twórczą, i razem żywiołem porządnej społeczności krajowej, a zatem źródłem szczęśliwości domowej i publicznej. Uważać więc to oświecenie należy, jako będące dopełnieniem dzieła stworzenia, a przez wydobycie siły i talenta uzacnieniem natury ludzkiej.